

ИНФОРМАЦИЯТА И НЕЙНИЯТ АДРЕСАТ

[Доц. д-р Атанас Григоров](#)

Катедра "История, философия, социология",
СА "Д. А. Ценов" - Свищов

Предисловие

Настоящата студия е фрагмент от по-обширно изследване. Неговият предмет първоначално се ограничаваше до използваните в науката *теоретични дискурси*, техният адресат, тяхната „затвореност“ или „отвореност“ спрямо общността, към която *предполагаме* са насочени. Но да остане анализът при използваните в науката дискурси се оказва невъзможно – въпреки тяхната специфика, въпреки факта на функционирането им главно в относително затворени, отличаващи се със силна приемственост *дисциплинарни общности*¹, тези дискурси се подчиняват на по-общи – социо-културни и културно-исторически, закономерности на комуникацията. Както и на начина, по който науката бива разбирана, и правена, и на нейното позициониране в културното пространство на социума. Постепенно изследването ми се изместваше в една по-широка плоскост – за „разривите“ в социално-значимата комуникация, за социо-културните и социално-историческите ѝ основи. Също и за нейната – отново социална, онтология; за смисъла ѝ. Подобно изместване очевидно е било необходимо – без разбирането на общото, изясняването на частния случай е фикция. В предложената тук част от текста става дума за предпоставките на изследването – предпоставки психологически, т.е., свързани с мотивацията за него, и концептуални – т.е., изясняващи рамката, в която то се вписва.

Фундаменталност, емпирика, технологии

Психологическата причина да започна проучването си беше измъчващото ме *съмнение*, доколко оставащи в рамките на определени дискурси² публикации действително са част от истинското развитие на науката.

---

¹ Мишел Фуко, *Порядъкът на дискурса*, В: *Генеалогия на модерността*, С, 1992, с. 16 - 18.

² Поради съществуващото многообразие от разбирания за „дискурс“, се налага да уточня с какво точно значение употребявам термина. „Дискурс“ - като изговорената мисъл, като осмислената реч, като раждането на мисълта чрез думите... Като единството на мисъл и реч. В единия случай имаме Шекспировото: „Какво четете, принце? - Думи, думи, думи...“ (<http://www.lib.ru/SHAKESPEARE/hamlet5.txt>), а в другото – Йоановото „В началото бе Словото;

Основанията за подобно съмнение са повече от достатъчни. **Първото** от тях е „изместването на центъра на тежестта” от **фундаменталните научни изследвания** в посока към реализираните на основата им, но отдавна загубили визията за своя произход **емпирични изследвания** и **технологии**. Става дума за емпиричните изследвания и технологиите в социалните и хуманитарни науки, ако и поне в областта на отношенията между физика и техника, ситуацията, по мое мнение, да е сходна.

За **определен тип науки** емпиричните изследвания са изключително важни. Но не съществува наука, състояща се само от емпирични изследвания – **научността** е концентрирана най-вече в **създаването на необходимия за интерпретацията им понятиен апарат**, и този, който прави единствено емпирични изследвания, е по-скоро статистик или лаборант, отколкото учен.³

Може би точно **дисбалансът между фундаменталност и емпирика** застава, например, психолога Кукла⁴ да недоволства от многото, ненасочвани от никаква методология и никакъв понятиен

и Словото беше у Бога; и Словото бе Бог. В: Библия, или Свещеното писание на Стария и Новия завет, Библейско дружество,, с.96. “Дискурс“ наричам словото – словото не като отделна дума, а като цялостната, осмислена, раждаща порядъка на мисълта реч... Защото всеки порядък е преди всичко порядък на мисълта, и той се ражда чрез словото. „Езикът облича мисълта“, както отбелязва още Витгенщайн в „Логико-философски трактат“, действително, правейки няколко интересни уговорки. (Витгенщайн, Избрани изследвания, С, 1988, с.66). Вж също и с. 58, пак там: 3.141 - „Пропозицията не е смесица от думи – (Така, както музикалната тема не е смесица от тонове). Пропозицията е членоразделена“. Искам също да припомня, че Барт нарича „дискурс“ надфразовото равнище, т.е., целостта на текста, (Ролан Барт, Лингвистика на Дискурса, в: Семиотика / Материята на мисълта, С, 1991 с.50 -55; по-широко е разбирането му в „Съвременния мит“, във „Въображението на знака“, С,1991, с. 45; вж също „Критика и истина“: „Нищо не е по-съществено за едно общество от класификацията на езиците му“ - във „Въображението на знака“, с.303, както и с.313 на същото произведение: за малките и за големите единици на дискурса - „частите на дискурса, от които може да се изведе някаква **структура** на разказа“..., и най-вече - „Увод в структурния анализ на разказа“: „дискурсът като съвкупност от фрази несъмнено е организиран и благодарение на организацията си представлява послание на друг език, по-висш от езика на лингвистите, дискурсът има свои единици, свои правила, своя „граматика“ отвъд фразата“, отново във Въображението на знака, с.361-362), и че в структуралните изследвания в крайна сметка се наложи следното позициониране на термина: дискурс – сътворяването на текста; текст – продукт на дискурса; комуникация – движение на текста в пространството и времето по комуникационните канали на обществото... Дискурсът е неотделима част от научното изследване. Изследвания, които „не се вписват“ в един или друг „дисциплинарен“ (т.е., на определена научна дисциплина) дискурс, просто не биват разпознавани като научни.

³ Вж. напр. Тимофеев-Ресовский, за създаването на популационната генетика: Н.В. Тимофеев – Ресовский, Элементарные явления эволюционного процесса, В:Философия и теория эволюции, М, 1974, с. 114-120 – блестящ пример за изясняване същността на синтетичните теории на еволюцията и на популационната генетика само на няколко страници с добре подбрани и ясно формулирани основни понятия; и нагласата за това: „Точността на научните изследвания съвсем не се определя от количеството на алгебричните и други формули. Съгласно съвременната методология тази точност се определя от строгостта на формулировките на изходните елементарни структури в подлежащите на изучаване природни явления.“ ... А също и написаната много отдавна статия на Макс Борн - Експеримент и теория във физиката, ... Най-категоричен тук, разбира се, е Карл Попър, за когото емпиричните науки се състоят от теории.

⁴ Цит. по Борис Минчев, Проблеми на общата психология, С, 1998, с. 16.

апарат, *безсмислени* емпирични изследвания или Кенет Герген⁵ да отбелязва интересния, но и комичен факт, че емпиричните изследвания в *социалната* психология не просто се обезсмислят, и то много бързо, от самото развитие на *социума*, но и че публикациите за тях водят до невъзможността след време те да бъдат повторени със същия резултат.⁶

В преобладаващата си част *развитието на човешката култура* се изразява именно във *формирането на технологии*. Технологии, създаващи *порядъка на обитаваното от нас социално пространство*. А чрез това и самото него. Технологии на *обмена и знаковото му опосредстване* – в икономиката. На *стабилизиране на социалните отношения чрез закони и на прилагане на тези закони* – в правото. На *обединяване на усилията на хората около един или друг тип съвместна дейност* – в идеологията и в мениджмънта. На *балансиране на често взаимноизключващите се интереси на различните социални групи* – в политиката. Технологии на *общуване и съвместна дейност*. И разбира се – *технологии на материалното производство*.

Конструирането на технологии е органична част от изграждането на човешката култура. Но сами по себе си, технологиите не са наука. Стремешт да бъдат причислени към науката е резултат от огромната инерция на времето след 17 век, когато науката е била възприемана като единствен глас на разума и като единствен арбитър за истинност⁷, или може би от още по-стари времена, когато „наука“ и „ерудия“ е било едно и също, и думата „наука“ е означавала най-вече приобщеност към върховете на човешката култура, а може би дори и от вековете, последвали Платоновото „епистеме“, когато науката е била просто търсене на истината със силата на разума...⁸

Но времето, когато *предикатът „научно“, използван, за да се придаде авторитетност на едно или друго разбиране*, е издигал всяка човешка дейност и всяко твърдение на *необозрими, недосегаеми за каквато и да било критика* от страна на

---

⁵ Кенет Герген, Социална психология и история.

⁶ В природните науки именно фактът, че повторени при еднакви условия, едни и същи експерименти дават идентичен резултат, верифицира направените от експеримента или потвърдени от него изводи. Но в социалните науки този критерий очевидно не работи по същия начин...

⁷ Още Файерабенд се опитва да преодолее отъждествяването на рационалност и наука, вж.: Файерабенд, Паул, Срещу метода, С, 1996, с., с.52, 64 -65, 350, 361 - 362.

⁸ Тук мисълта се движи по следната структура: Високите технологии (а всяко време е имало своите високи технологии) изискват знание, което не притежава всеки. Това знание се получава чрез обучение. За всекидневното мислене и сега „обучение“ = „изучаване на науката“ = „наука“ – т.е., под „наука“ се разбира всяка дейност, в която *се усвояват* нови знания.. По тази логика високите технологии също са наука. Но грешките в тази мисловна структура са на повърхността.

всекидневието, *висоти*, отминава. Преди всичко, защото науката повече от всякога не е единна, монолитна цялост, разполагаща с общ модел за всички свои изследвания и не просто различните науки, а и различните фундаментални теории в рамките на една и съща наука говорят на различни езици.

И защото *феноменът „масова образованост“*, от една страна, *обезличава големите постижения*, а от друга - *затваря вратите към тях*, подменяйки ги със самодостатъчното за посредствеността реализиране на максималните ѝ потенции, създавайки широк социален слой, задаващ и критериите, и ориентирите на развитието...

Отдавна вече, когато се говори за *технологии*, се използва именно *думата „технологии“*, а не *евфемизмът „приложни науки“*. Защото *„приложна наука“ означава просто „приложение на науката“, но това „приложение“ не е самата наука*. И защото заниманията с технологии са точно толкова достойни, колкото и „заниманията“ с наука и *технологиите нямат никакво основание да се срамуват от самите себе си или от своето родство със занаятите*, както не се срамува от това *родеещото се с технологиите и носещо същото име изкуство*⁹. По отношение на която и да било друга, значима за изграждането на човешката култура дейност, *науката не е нещо изключително. Тя само изисква изключителен интелект*.

Аспектът, в който всичко това ни засяга, е следният: ако *технологичното говорене, писане и мислене* оставаха в рамките на *неприсъщите за тях теоретични дискурси на науката*, те никога не биха достигнали до своя *адресат* – този, който ги използва, адаптира, подобрява и създава нови на основата на старите. И никога не биха имали тази *масовост на прилагането им*,¹⁰ която е заложена в самата им *същност на информационен дубликат на структурата на дейността*. Но не просто предположението, че това е възможно, а и самото изречение, в което изразяваме това предположение, е нонсенс.

Но това, което е невъзможно да се реализира по отношение на *масово прилагани технологии* – предаването им чрез теоретичните дискурси на науката, има своята тъмна страна – *възможността за налагане на технологични стандарти върху научните*

---

⁹ Вж. Платоновия диалог „Кратил“, В: Платон, Диалози, т. 2, С, 1982, с. 299.

¹⁰ Интересен пример в това отношение е била алхимията. Опосредстването на описанията на технологични по своя характер знания през определена метафизика - чрез свързаната с нея символика; езотеричния характер на алхимическите текстове, е бил причина и за ограниченото разпространение на същите тези знания. Разбира се, в алхимията този резултат е бил съзнателно търсен.

изследвания, и именно реализирането на тази възможност днес може да бъде наблюдавано в *масовото „правене“ на „наука“*.

Подобни стандарти не толкова застраховат науката от дилетантизъм и не позволяват да се отстъпва от веднъж вече достигнати образци, колкото *създават формата за нейното имитиране*.¹¹

Критерият и неговата универсалност

Второто основание за привежданите тук размишления е свързано с *различията в критериите за научност*, прилагани от различните фундаментални науки и може би в много по-голяма степен – със стремежа на всяка от тях да *универсализира* именно своя критерий.¹²

И за *усетилия призванието си* в определен тип изследвания *учен*, и за много различния от него, търсещ опора за самочувствието си в науката, с която се занимава, *беглец от истинските проблеми на познанието*, това е *естествена интенция*. Никоя изследователска дейност не би била успешна без вяра в нейната изключителна значимост.

При разумно обсъждане на въпроса за критериите никой сериозен изследовател не декларира подобен екстремизъм.

Но своеобразен *„критериален екстремизъм“* все пак не просто съществува, а и е съществувал винаги, и не просто далеко надхвърля границата на неофициалните *вярвания*, но и, струва ми се, е свързан с определена *темпорална логика* – *логиката на смяната на доминиращите науки* и на произтичащата от това промяна на центровете на силни и слаби взаимодействия.

В своите знаменити лекции Ричард Файман съвсем сериозно обяснява, че математиката е много хубаво нещо, също както и любовта, но тя не е наука, тъй като в нея не се правят емпирични изследвания.¹³

За предшестващи го поколения учени обаче, математиката не просто е универсалният език на всички науки и колкото повече

---

¹¹ Науката, подчинена на технологични стандарти – това е разбирането на Томас Кун за изследователя по време на парадигмалния, „научен“ стадий в развитието на науката (Томас Кун, Структурата на научните революции, С, 1996 - най-вече в гл. III -Природата на нормалната наука“, гл. IV – „Нормалната наука като решаване на главоблъсканици“ и гл. V „Приоритетът на парадигмите“ - от с.39 до с. 68), но доведено до абсурд. Но дори и за оригиналното разбиране на Кун, Файерабенд, например, говори със сарказъм - вж. напр.: Утешение для специалиста, В: Фейерабенд, Пол, Избранные труды по методологии науки, М, 1986, с.109-124

¹² Жан-Франсоа Лотар, например, в “Постмодерната ситуация”, <http://litclub.dir.bg/library/kritika/lyotard/postmoderne/index.htm>, предпочита да осмисля този процес чрез Витгенщайновия термин “езикови игри” (вж. Философски изследвания, В: Лудвиг Витгенщайн, избрани съчинения, С, 1988, от с.135 до с.413). За самите научни общности това не са просто “игри”, нито само “правила на дискурса”, а въпрос за критериите...

¹³ Р. Файман, Р. Лейтон, М. Сендс, Файманови лекции по физика, том I, С, 1970,

математика има в една наука, толкова повече наука е тя¹⁴ (също безкрайно ограничен критерий), но и целта на научното развитие в неговата цялост се търси именно в този план – в създаването на общ, свършен логико - математически език¹⁵, в способността на този език да удостоверява истинността още в момента на използването му, независимо от всеки конкретен контакт с опита...

А и разбирането за опита, наложило се с развитието на природните науки през Новото време, е твърде тясно разбиране... Опитът, например, играе огромна роля и в изборията от средновековните мистици *път на познание*, но това е опит, свързан със собствените им *духовни преживявания*, това не е *сетивно - конкретният* опит на Новото време¹⁶

За икономистите, привикнали да строят структурно-функционални модели на изследваните от тях реалности и да се опират на статистики, например, не съществува научно изследване без структурно-функционална и емпирична част. Но структурно-функционалното мислене е само един от деветте *характерни за съвременето ни* типове научна рационалност, които Димитър Гинев¹⁷ описва в книгата си „Диалози за научната рационалност”...

И също като пример, един добре образован, и вярващ в професията си машинен инженер, би възприел икономическите изследвания като абсолютно ненаучни празнословици, защото в тях напълно отсъстват чертежи с точни, и ясно обозначени размери на детайлите...

Именно последното е свързано с аспекта, който в този текст ни интересува най-много. Инженерът не се занимава с наука. Той се

¹⁴ Вж. напр. Възгледите на Марбургската неокантианска школа, и по-специално – възгледите на Паул Наторп (Наторп, П., Логика. Обоснование и логическо построение математики и математического естествознания, С-Пб, 1909

¹⁵ Вж. напр. следният абзац от манифеста на Виенския кръг: „От времето на Лейбниц и Ламберт е жива мисълта да се усвои действителността чрез повишената строгост на понятията и умозаклученията, а тази строгост да се постигне чрез символика, построена по математически образец. След Бул, Вун и други, особено Фреге (1884), Шрьодер (1890) и Пеано (1895) са работили над тази задача. На основата на тез.хните разработки Уайтхед и Рссел (1910) можаха да построят свързана система на логиката в символна форма ("логистика"), която не само избегна противоречията на старата логика, но и далеко ги надмина по своето богатство и практическата си приложимост.“ - на: <http://www.rsuh.ru/article.html?id=2674>

¹⁶ Връх в мистическото познание, крайна точка от познавателния път на мистика, според Йоан Фиданца Бонавентура, например, е „cognitio Dei experimentalis“ - експерименталното познание на Бога, а то самото е „visio beatifica“ - блаженото съзречение на Бога в неговото триединство; - съзерцание, възможно естествено, само за един вътрешен, духовен поглед. Вж. Етиен Жилсон, Филотеус Бьонер, Християнската философия, с.372

¹⁷ Гинев, Димитър, Диалози за научната рационалност, С, 1989, с.100-137. Структурно-функционалният тип научна рационалност, впрочем, притежава и един много сериозен *познавателен дефект* – той никога не е в състояние да отговори на въпроса „защо“ – защо именно по описания начин стоят нещата, каква е основната причина за описаното състояние – т.е., той не отговаря *точно на въпросите за същността* – най-трудните, най-“дълбоки” въпроси в познанието. Казано по друг начин – структурно-функционалният тип рационалност не обяснява нищо...

занимава с технологии. Но образованието му, фундаменталните науки, над които се надстрояват специфичните за неговата професия знания и умения, добилото гражданственост смесване на образованост, ерудиция и наука¹⁸ (науката, възприета като ученост – представа, изразяваща миогледа на Средновековието, може би и на Ренесанса, но не и на по-късни от тях времена), заставя мисълта му да „стоварва” своите разбирания за прецизна, добре извършена работа върху научните изследвания; да възприема тези разбирания като критерии за научност...

Винаги е възможно да се прекара *границата между наука и технологии*. Също и между *това, което наистина е наука и това, което само я имитира*. Ученият безпогрешно разпознава *истинското* измежду имитациите в областта, в която се простира компетентността му. Точно по същия начин, по който *този, който нощем не спи, за да пише стихове* и наистина *умее* да създава поезия, безпогрешно я разпознава сред *изобилието от версификации*, които, за хората със слаба литературна култура, не се различават по нищо от нея.

Но *многообразието от критерии, функциониращи в многообразието на съвременната наука*, стремежът едни или други от тях да бъдат генерализирани, смяната на подобни генерализации, действително оставя вратичка, веднъж, за *наивната вяра на профана*, че щом е толкова сложно, значи всъщност няма критерии и „всеки си има собствено мнение” (този шедьовър на глупостта в последно време се репликира все по-често – пряка проекция на опростачената демокрация върху опростачаваната наука), и втори път – за един своеобразен „терор на мнозинството над малцинството” – за *налагане на критерии, специфични за технологиите, върху действително научните, фундаментални изследвания*; „терор”, възможен поради огромното количество хора,

---

¹⁸ Ерудиция, образованост и наука, са разбира се, тясно взаимосвързани. Но това са различни в самата си основа неща. *“Наука”* е изследователската дейност – дейността, при която се *откриват* принципно нови неща; дейността по извличане на принципно ново за човечеството знание. С наука, разбира се, по този начин, всъщност се занимават малко хора. Доколкото това, което не е новост за човечеството като цяло, все пак може да се окаже новост за отделния индивид, откриващ го в процеса на своето *образование* – а то повтаря именно основни етапи в развитието на човешката култура, „преоткрива“ за всеки отделен индивид тези етапи, то в този и само в този аспект, „наука” и „образование” са изоморфни. Но образованието има принципно различна задача – то формира личността на индивида и осигурява културната му адекватност. Само в заключителните му етапи, като *висше образование*, и то ако това висше образование подготвя за изследователска дейност, изследователският процес и процесът на образуване на личността на изследователя се сливат. Що се отнася до *ерудицията*, то процесът на придобиването ѝ някак си се предполага и същевременно се разтваря в процеса на получаване на образование. Изследователската дейност, на свой ред, започва оттам, където ерудицията свършва. Но нито културата на личността, чието формиране е задача на образованието, нито изследователската дейност могат да се сведат до ерудиция или придобиване на ерудиция.

занимаващи се с технологии и нищожния спрямо тях брой на изследователите, работещи върху фундамента.

За да бъде по-ясен: *критериите в технологиите* са най-често свързани с *превърнатата в схема, всъщност - в „схема”, форма¹⁹; критериите, специфични за фундамента – със същността* на изследваното... Категориалните структури, които обуславят едното и категориалните структури, които обуславят другото, са различни...

Разпръснатото знание

Третото основание да смятам, че определени, *традиционни за науката начини на изложение на резултати от изследвания* – дотолкова традиционни, че *с лекота биват имитирани* в порядъка на едно академично „бля-бля”, не достигат до своя адресат и потъват в нищото, е свързано и с *количеството действително значима информация, акумулирана в досегашното развитие на науката, и с количеството действително значима информация, произвеждана* само в един отрязък от това развитие – *нашето съвремие*, и с *невъзможността за перманентно възпроизводство* (в случая - репликиране) и на едното, и на другото. Защото не само в науката, но и в развитието на обществото като цяло, информацията се съхранява под най-различни форми и в най-различни материални носители, но се възпроизвежда *като знание* единствено чрез конкретни, живи човешки индивиди – най-вече в младите хора от всяко ново поколение, и това става чрез образованието. А то репликира незначителна част от съществуващите натрупвания.

Действително, *научните общности функционират като „колективен мозък” и отсяват стойностните идеи*, и действително *комуникациите в науката позволяват* (и винаги са позволявали) *съизмерването на всеки изследователски продукт с големите постижения*, но покрай тези постижения, очертаващи *магистралите на развитието на науката*, се плъзгат, доволни дори и от многобройните обрасли с трева пътеки, невъобразимо количество *имитации, успяващи да удавят в своята маса наистина стойностното...*

---

¹⁹ Реплика към Аристотелевото разбиране и “игра” с думите, естествено. Формата – действителност, осъщественост и активност; начин на съществуване. “Схема” – фигура. Формализираното, огрубено и изразено графично знание за някои основни връзки в изследваното. “Схема” – формата като структура; като основното в структурата. Идеята за тази “игра” всъщност е на Аверинцев – вж. Аверинцев, А. С. Поэтика ранневизантийской литературы, М, 1977. Но «форма» и «същност» действително попадат в рамките на различни редици взаимосвързани категории.... Фундаменталните анализи на самите категории (и не само на засегнатите тук) и на взаимовръзките между тях дължим на невероятните по своята дълбочина и проникновеност, все още неполучили истинската си оценка, изследвания на Илия Тасев. Вж. напр. «Диалектически категории», С, 1977 и «Диалектическият метод», С, 1984

Антикумулативизмът

Четвъртото основание е свързано с отдавнашния спор „кумулативизъм – антикумулативизъм” по отношение на развитието на науката. Спор, излязъл на повърхността след „Структура на научните революции” на Томас Кун²⁰ и ликвидирал **наивната вяра**, че дори и в обществото като цяло прогресът да не е безспорен, то поне в една област – науката, непрекъснатото възходящо развитие е очевидно.²¹

Днес, струва ми се, този спор просто не съществува. За всички нас, които наблюдавахме как заедно с политическата система, при която съществувахме до 1989 година, си отива онова, което дотогава – поне в рамките на изследванията върху обществото, бе смятано за наука, **периодичното „бракуване” на големи масиви знание** е очевиден факт.

Естествено, този факт е бил очевиден още за самия автор на концепцията за парадигмалността на научното развитие – Томас Кун. Бил е очевиден вероятно и за всички, усетили много по-значимата от **смяната на политико-икономически системи** поява на **нова епоха в човешката култура**, за авторите, забелязали края на индустриализма и вече формиращото се постиндустриално общество. Както и за всеки, изследващ **историята на човешкото развитие**, и принуден да се съобразява, и с **промените в значимостта на знанията**, и с **промените в значенията, и в смисъла на думите...**²²

Сградата на науката бива периодично разрушавана, за да започне построяването ѝ отново – но вече с различна визия за архитектурната естетика, за функциите и разпределението на стаите... Ако в обществото има някаква **кумулативност**, то тя е на друго ниво – на нивото на също **непрекъснато селектираните норми, ценности, визии; на съхраняващия ги опит**. Старите чертежи все пак не биват изхвърляни, те остават в „килера” на спомените, като нещо, което вече сме опитвали, но не желаем да правим...

²⁰ Кун, Томас, Структурата на научните революции, Изд. къща „П. Берон“, София, 1996

²¹ Вяра, конституирана във възгледите на Карл Попър, например – Вж: Логика на научно изследователство, В: Карл Поппер, Логика и рост на научното знание, М, 1983, но по същество наложила се още по времето на Просвещението. Или (може би?) дори още по времето на Ренесанса, формирал и понятието „прогрес”, и представата за възходящо развитие на човечеството.

²² Още във Въведението на „Залезът на Запада“ Освалд Шпенглер говори за всичко това. Вж. „Залезът на Запада“, Опит за морфология на световната история, Издателство „ЛИК“, С, 1995, т. I (Форма и действителност), с.18 -85, но особено показателна е първата глава от този том - „За смисъла на числата“, пак там, с. 87 -141. Вж. Също и в т. II на същата книга (Световноисторически перспективи), част III - Отношенията между културите, от I глава (Произход и пейзаж) – с. 70 - 111

Мащабът

Причините за **съществуването на информация**, която според своя адресант е безспорна ценност, но **която не достига до предполагаемия адресат**, или бива само частично декодирана, или обезценена от него, или възприета не като информация, а като шум, са твърде много и от най-различен порядък. Но действително значими са главно тези от тях, които се коренят в съществени различия между **фундаменталните кодове на културата**, структуриращи мисленето и начина на комуникиране на **отправителя**, и фундаменталните кодове на културата, структуриращи мисленето и начина на комуникиране на **получателя**.

Това са случаи, чието изследване не може да се ограничи до винаги съществуващите технологични проблеми, до издържаността на дискурса, до различия **само** в ценностно - нормативната система, общия тезаурус, нагласите и т.н., и т.н. Те изискват подходи, които, по своята същност, могат да бъдат оценени единствено като социокултурни и/или културно-исторически.

Действителното им разбиране изисква други **мащаби** на мислене, изисква **луната, с която внимателно изследваме всеки детайл**, да бъде периодично заменяна с **поглед, обхващащ цялото и пречупен през всичко, което знаем за човешката история** – въпреки перманентната **непълнота** на подобно знание, въпреки неговата **условност**, въпреки многообразието от възможни и действително съществуващи **интерпретации**.

Подобни случаи са съществували във всички времена и всички култури – най-малко поради нееднородността на обществата, носители на една или друга култура, поради начина, по който последната бива въплътена в различните слоеве на тези общества. Но може би най-голям интерес представляват ситуациите, в които комуникацията се осъществява в периоди на **смяна на епохи в културата** – или на рязко нараснала **активност на взаимодействието** между различни култури.

Вторият тип ситуации неминуемо води до първия – **асимилирането на знания, норми, ценности, идеи, визии за реалността** и т.н., има своя **количествена граница**, след преминаването на която във всяка от взаимодействащите култури започва **процес на вътрешно пре-формирание**, и резултатът от този процес е, че те се превръщат в **нещо различно от себе си**.²³

---

²³ И обществата, които дефинираме чрез тяхната пазарна икономика, и демократични структури на управление, и обществата, които определяхме като тоталитарни, например, съществуваха в рамките на една обща култура – **културата на индустриализма**. Въпреки това

Дори ако някоя от тях, възприемаща като свръхценност собствените си визии за реалността, се опита да бъде непроницаема за другата, да отблъсне **всички** информационни въздействия, идващи от нея, то диалектиката на **предизвикателство и отговор**²⁴ тласка опитващата се да се превърне в **изолат** култура към изменения, при това – далеко не винаги в желана посока...

Култура, категории, рационалност

Преходът към нова епоха в развитието на културата може да бъде установен по „разместванията” в категориите, по промяната в тяхната значимост и във връзките, които търсим между тях. По „излизането на преден план” на категории, доскоро оставали в сянка. По продуцираните от тях нови понятия. По превръщането на малко използвани по-рано понятия в категории. По появата на принципно нови категории... Накратко – по **променената категориална структура**.²⁵

Всяка **култура** и всяка **епоха в развитието на културата**, има своя, различна от останалите, **категиорална структура**. Всяка култура и всяка епоха в развитието на културата, продуцират от **общи на пръв поглед категории** различни **потенциално-безкрайни редици понятия**. Поставя тези категории в **различни спрямо други култури отношения** и ги **осмисля по различен начин**.²⁶

културните различия между тях не бяха никак малки, различни бяха и самите механизми на възпроизвеждане и развитие на културата. Индуриализмът не беше вътрешно еднородна култура. А и „култура” е категория, и като всяка друга категория тя продуцира понятия с различна степен на общност; позволява специфициране на обхващащите я понятия. Позволява да се говори, например, за „култура на тоталитарните общества”. Да се окачествява едно и също явление и като „култура” и като „форма на културата на ...” и като “период в развитието на културата на ...” – при това едновременно, в зависимост от аспекта, в който го разглеждаме. Взаимодействието между тези две **форми на културата на индустриализма** достатъчно добре илюстрира казаното дотук. А още по-добре илюстрира казаното тук въвличането на последните във вихъра на глобализацията - илюстрира го много по-добре от взаимодействието им в период, когато силата на тези две култури беше съизмерима, и те съществуваха в състоянието на едно неустойчиво равновесно, враждебно взаимодействие, най-характерната черта на което бе дълго незабелязването на разпадане на тоталитарните общества. Дали разпадът им бе причина за за глобализацията? По-скоро обратното. При това въздействието определено не беше само в една посока, само от страна на единия тип общества. Периодичното „олевяване” на част от „западната” интелигенция; “прокарването” от нейна страна в мисленето и управлението на идеи, по-скоро кореспондиращи с официално декларираната идеология на тоталитарните държави, отколкото органично произтичащи от собственото им развитие, е достатъчно добро свидетелство за казаното по-горе.

²⁴ Тойнби, Арнолд, Изследване на историята, т. I, II и III, С, 1995

²⁵ Вж. „Тринадесет тезиса за глобализацията, геополитиката и културата на информационното общество”, А. Григоров, Електронно списание „Диалог”, <http://www.unisvistov.bg/dialog/>, Сигнален брой,

²⁶ Най-добрите илюстрации за казаното тук откриваме, разбира се, при Шпенглер, Вж. отново: Шпенглер, Залезът на запада, Опит за морфология на световната история, том I и том 2 С, 1995

Категориалната структура на всяка култура е „скелет” на възможните в нейните граници визии за реалността²⁷, на изгражданите на основата им онтологически модели, на характерните за нея типове рационалност²⁸.

Има ли това значение за проблемите, поставяни в този текст? Да, защото *категориалната структура на културата* обуславя не само *възможностите и спецификата на всяко мислене* в рамките на тази култура, но и ги обуславя чрез *възможностите, и спецификата на осъществяваните в нея комуникации*²⁹. Тя не просто структурира *контекста* на тези комуникации, но осигурява и техните *основополагащи кодове*.

Не е възможно в рамките на една студия да се опишат подробно значимите за всяка културно-историческа епоха *начини на мислене*, обуславящата ги *категориална структура* и тясно свързаните с тях особености на *комуникацията*. Плашеща е дори само мисълта за *мащабите* на подобно изследване.

Най-многого, което би могло да се направи в един сравнително кратък текст, е *да се поставят акцентите*, осигуряващи търсения поглед върху ставащото, т.е., осигуряващи *разбираемост* на основните тези. В крайна сметка това означава *да се открие детайлът*, показващ цялото откъм тази негова страна, към която авторът би желал да насочи вниманието на читателите...

Акценти

Информация, еднозначно декодирана в рамките на един тип рационалност, придобива различен смисъл, или се обезсмисля, в рамките на друг. Затова съприкосновението на различни типове рационалност – и в рамките на една и съща култура, но особено при исторически трансформации на културата, или при взаимодействие на различни култури, прави комуникацията изключително трудна.

Например, генетичните обяснения, характерни за митологичното мислене, алогичната, всъщност -

²⁷ Преведено на езика на категориалните изследвания, това би означавало, че категориалната структура на една култура задава *формата* на *визиите за реалността*, специфични за тази култура...

²⁸ Моето разбиране за типове рационалност, специфични за различните типове култура, но надмогващи рамките им, съществуващи при една и съща култура, се оформи главно под влияние на великолепната книга на Димитър Гинев „Диалози за научната рационалност”, С, 1989, и разбира се, под влияние на Пол Файерабенд, който говори за различни рационалности (не само в науката), но не употребява термина „тип рационалност” - вж. напр.: Фаерабенд, Паул, Против Метода, С, 1996, и Фейрабенд, Пол, Наука в свободном обществе, В: Пол Фейерабенд, Избранные труды по методологии науки, М, 1986с. 427 - 523. Многого културологически съчинения, които четях по същото време, вероятно са създали необходимите натрупвания, но в ролята на катализатор изиграха именно тези книги.

²⁹ Формата на комуникиране обуславя формата на възприемане на реалността...

антилогическата³⁰ форма, в която то изразява себе си, са до такава степен преграда срещу роденото в него понятиено мислене на философията, че при Платон (и далеко не само при него) почти навсякъде изясняването на понятия е спрегнато с мит, с история, с образ...

Само вече предпоставеното съществуване на **митология** и **философия** едновременно, прави възможна появата на невъобразимо сложното по своята структура действително **религиозно мислене, превръщащо образите в понятия и раждащо образи от понятията, водещо емоциите по пътя на разума** и промислящо онтологическа и гносеологическа по същество проблематика през призмата на психологията, естетиката и етиката...³¹ И успяващо по този начин да роди **пластове от репрезентации** на основните си **внушения**, насочени към различни културни слоеве и дотолкова неприличащи един на друг, че още Дионисий, например, обособява **символната** теология наред с катафатическата и апофатическата³²...

³⁰ Антилогическият характер на митологичното мислене се разкрива най-добре в специфичния за него език – език на литературните тропи и фигури, език на метафората. В логиката “разделеното трябва да остане разделено и съединеното – съединено”. Истинската сила на логиката е в **анализа** – не в синтеза, не в конструирането. Но дори и последните се правят по определени **логически** правила, недопускащи “съчетаване на несъчетаемото”. Именно в “съчетаване на несъчетаемото” обаче е силата на метафорите – най-завършените литературни тропи, субектната форма на езика на образността. Не съществуват “пламтящи сърца”, нито “изгарящ лед” или “звучна тишина”. Подобно съчетаване не е насочено към разкриване на действителни отношения – задачата на логиката, то има друга цел – “удар”, въздействие, върху психиката на реципиента, принуден да „осмисля” невъможното, и когато не успее – “да види”, да “усети” предавания му образ... По други пътища същият ефект се търси, например, в коаните на Дзен. (Вж напр. Дзен будизъм, Въведение. Оригинални текстове, ЛОГИС, С, 1991, или Д. Т. Сузуки, Увод в Дзен – будизма, Хемус, С, 1991, с. 92 -151, спец. за същността на коаните – с. 126 – 150.) Но и синекдохата, и метонимията, и дори аналогията, евфемизма и литотата се конструират по подобен начин – чрез нарушаване на основни логически забрани. Тук логическата некоректност би могла да се охарактеризира като съзнателно търсена, ако формирането ѝ не предшестваще във времето появата на логиката – в смисъл, че не е дефект, недостатък, а средство за комуникиране, за предаване на образи. Средство, при което предаването съобщение бива буквално погълнато от скритото в него послание, а силата на внушението е непреодолима. “Хипнозата е предаване на образи”, поне според Милтън Ериксън... За връзката на всичко това с произхода и развитието на функциите на речта вж. Поршнев, Б. Ф., За началото на човешката история”, С, 1981 г.

³¹ Почти всеки от средновековните автори може да бъде използван за илюстриране на така направеното описание. Вж. напр. Августин, Аврелий, Изповеди, С,1993, или Анселм от Кентърбъри, „Диалог за истината“, „Монолог“, „Писмо за възплъщението на словото“, всички в: „Средновековни философи“, Първа част, С, 1994.

³² Дионисий Псевдоареопагит, Мистическото богословие, в „Средновековни философи“, Първа част, С, 1994, с.85. Вж. също този интересен момент от биографията на Августин, (Августин, Аврелий, Изповеди, С,1993, с. 82 -84; XIII.23 - 25) в който той разказва, как променил отношението си към християнството, слушайки как Амвросий Медиолански тълкува символиката на Библията... Или започналата още с ранните църковни отци – по време на Патристката, съпоставка между религиозните образи на Писанието и теоретичните конструкции на древногръцката философия: Бог-отец на Платоновото Благо, на единното на неоплатониците, Сина – на Логоса, Бог - Дух – на онази вселенска душа, за която говорят и Платон, и неоплатониците - нехристияни.

Именно *в способността на религиозното мислене за перманентно вътрешно прекодиране на всяка попаднала в обсега му информация*, в специфичното за него *многообразие на дискурсите* (толкова различно от *монодискурсивността* на повечето съвременни науки), в *способността на тези дискурси да се преплитат и преливат един в друг*, обхождайки и завладявайки *цялото* социално пространство, е обяснението и за петнадесет вековното тотално господство на християнството върху мисълта, и за факта, че днес, още пет столетия по-късно, религиозността не е само исторически спомен...

Религиозното мислене е отрицание и на *митологията*, и на *философията*, но то абсорбира и двете, раздвоявайки философстването на *философия и теология* – един *защитен пласт* в повече между себе си и *съмненията на разума*; създавайки своя, много различна от античната, „мартирологическа” *митология*³³, подходяща за отправяните именно от него *внушения*.

Магията е противоположана на самата му същност, и то воюва с нея повече, отколкото с *ересите*, воюва срещу идеята, че само чрез *ритуала и словото*, без каквато и да било божия намеса, могат да бъдат владени сили, по висши от човешките, но възприема предадената му чрез митологията и родена от магията *ритуалност*. Защото *ритуалът* е завършена *форма на комуникиране*, в която могат да бъдат включвани много хора, и която подчинява на себе си участниците в нея; която канализира и уеднаквява чувствата, мислите, действията им...

А *образният, метафоричен език на мита* не само се декодира лесно и е възможно най-независим от културното и интелектуално равнище на този, чието съзнание бива атакувано с него, но и съдържа в себе си собствената си *кодификация*; той се *самоверифицира*. И което е най-важно – неговата *пластичност* по отношение на социалния и културно-исторически контекст, многообразието от възможни тълкувания – винаги адекватни на ставащото, винаги даващи *своя* ключ към разбирането му, позволяват на мита с лекота да преодолява всякакви *антисугестивни бариери* и без особени затруднения да „пласира” скритото в него *послание*. По отношение на *способността си да сугестира*, митът има малко

---

³³ Вж. например, „Жития на светиите”, изд. на Белия кръст на българската православна църква, год. и място на издаването не са посочени; вж. и сходните публикации, изброени на с. 3-4 на същото издание, сравни и с значително по-умереното представяне на „животоописания” в: „Патрология / Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели”, Синодално издателство, С, 1986

сериозни конкуренти сред създадените в човешката история форми на комуникиране³⁴...

Що се отнася до *силата на логиката и понятийното мислене*, наложени в човешката култура от *философията*, то причината за тяхното интегриране в религията също е очевидна. *Властта върху понятията е власт върху разума* – и тази власт се постига чрез *подбора на думите*, а логиката „*няма живи противници*”...

И *теологията* – „мястото, където философията прераства в идеология”, също има своето обяснение. *Властта върху всекидневието е власт на ритуала*, но тя е и *власт на догмата*, а силата на всяка идеология е именно в *способността да се фабрикуват, налагат, поддържат догми...*

*Комуникация, смисъл и власт*³⁵

Не можеш да имаш непрекъснато власт над живота на другия – над живота на всички останали... Но можеш да имаш *властта върху*

³⁴ При аналогията внушението „се излива” в готовата и намираща се в съзнанието на реципиента форма на осъзнаване; митът е създаване на формата, но в тази форма внушението не е вече съдържание, а същност, то е „отлято” заедно с нея, то образува структурата ѝ. И в тази форма „се изливат” не случайни тълкувания, а самият смисъл на битието. Тук загадката е в универсалността на несрещашата съпротивата на мисълта форма. *Нещо* прави мита непреодолим.

³⁵ Само на пръв поглед е странно в изследване, водещо в крайна сметка към дискурсите в науката, да се поставя въпросът за властта. Този въпрос например, присъства перманентно в анализите, които Фуко прави и на дисциплинарни дискурси, и на образоването – вж. напр. „Порядъкът на дискурса“, В: Генеалогия на модерността, С, 1992 особено характерни са с. 16-18, и най-вече последната: „Винаги истинното може да бъде изказано в пространството на дивата външност; но сме в истинното само ако се подчиним на правилата на дискурсивната „полиция“, която трябва да реагира във всеки от тези дискурси. / Дисциплината е контролиращ принцип за произвеждане на дискурса. Тя определя границите на играта чрез тъждественост с формата на постоянно осъвременяване на правилата.“; вж. също и с. 21: „Всяка образователна система е политически начин да се запазва или изменя присвояването на дискурсите, знанията и властта, които те носят със себе си“, също и с. 27-29. Термините „наука“ и „идеология“ са тясно свързани в труда на Файерабенд „Науката в свободното общество“ (Файерабенд, Пол, Наука в свободном обществе, В: Пол Файерабенд, Избранные труды по методологии науки, М, 1986., с.467- 523) и особено – фрагментът след с.517, озаглавен: „Науката е една от формите на идеологията и тя трябва да бъде разделена от държавата, както това вече е направено по отношение на религията“. Именно насищането с определен смисъл и с това самото – получаването на определена власт превръща Москва и Петербург от центрове на световната генетика през 20-те и началото на 30-те години на ХХ век, в градове, в които генетиката е непозната област през 60-те и 70 те години... А и всички ние, прекарвали поне част от живота си във времето преди 1990, сме били свидетели на това, как науката само „подкрепя“ една или друга идеологическа теза или напротив, и без помощта на каквато и да било идеология. разрушава смисъла на напълно рационални твърдения. Науката винаги е била разглеждана като източник на сигурна и авторитетна информация, и нарастването на информационния компонент на властта, за сметка на другите два компонента – грубата сила и парите, процес, който Алвин Тофлър (Трусове във властта, С., 1996), смята за закономерен при излизането от културата на индустриализма, неминуемо позиционира науката по различен начин, и променя центровете на силни и слаби взаимодействия в нея. Казано с други думи, търсенето на истината и придобиването на нови знания почти винаги е било безкористна дейност, използването на знанията и скритата в тях истина – обикновено не.

смисъла. Върху смисъла на моментите, които са ключови – смърт, зрелост и раждане... Инициация. А властта върху тях е и власт върху всичко останало... Защото е власт върху времето.

Ако *културно- и исторически значимата социална комуникация* бъде разглеждана не просто като предаване и приемане на информация, а като *битка за самата специфика на културата*, битка за правото на нейното преформиране; като сражение за *власт върху душите и умовете на хората – най-голямата възможна власт*³⁶, то вероятно ще се окаже, че в основата и на всички комуникационни проблеми, и на всички способности за комуникация, както и на *кодирането*, и на *кодифицирането* на самата информация³⁷, все пак лежат възможните благодарение на определени категориални структури *визии за реалността*. Тези визии се пласират чрез определени „езици” и *скритата в тях символика*, и никога не се формират самостоятелно, никога не са независими от вече съществуващите разбирания – *винаги се коренят* в последните и *винаги са в опозиция* спрямо тях.

Случайност ли е, например, че в Ренесанса пантеистичното мислене се среща толкова често?³⁸ Или начинът да защитиш психика, още носеща следите на религиозната обремененост, податлива на *сугестия, инструментите за която са формирани в продължение на хилядолетие и половина*, е да поставиш в центъра на своя светоглед *идеологическо ядро*, което е *и сродно* на християнския теизъм, и *различно* от него, и достатъчно *устойчиво*, за да оцелее векове, за да *има традиции*?

Същото *идеологическо ядро*, впрочем, стои в основата и на манихейството – големият противник на християнството от периода, в който то се е утвърждавало³⁹; същото ядро генерира и на най-страшните за всеки теолог ереси на по-късните християнски времена. Причините за неговото формиране се губят в мрака на миналото, но когато *пантеизмът* заменя християнския *теизъм*, то *скритата в подмяната интенция е очевидна*.

---

³⁶ По този начин интерпретира комуникацията, например, Мишел Фуко – вж. *Порядъкът на дискурса*, В: *Генеалогия на модерността*, С, 1992, с. 7-30

³⁷ Т.е., на използваните „изразни средства”, и на тяхното „чуване”, на признаването им за правомерни...

³⁸ В интерес на истината, пантеистичното мислене – същностна характеристика на времето, когато митологията е била основен тип рационалност; същностна характеристика на Времето на Мита, се среща достатъчно често и през Средновековието; но през Средновековието пантеизмът е закономерно анатемосван, той е винаги ерес, докато през Ренесанса се превръща в неотменна характеристика на всяко знаково за епохата мислене. Тук значимото може би е в това, че след близо петнадесет века опити да се изличи напълно всяка следа от пантеизъм, той отново излиза на преден план и бива взет на въоръжение...

³⁹ Вж. напр. този интересен момент от „Изповеди“-те на Августин: „И почти девет години слушах аз, душата блудна, манихейците и с най-голям копнеж очаквах идването на Фауст“ - Свети Аврелий Августин, *Изповеди*, С, 1993, VI.10, с. 72

Да лишиш *творческото начало* от неговата *отвъдност*, и *да го приближиш до себе си, като го разтвориш в света...* И приел манихейския дуализъм на светлината и мрака, на създанието и разрушението, на доброто и злото, да ги откриеш в сърцето си, през което минава „стрелата на времето“⁴⁰... И да приемеш цялата *отговорност за ставащото*, и да потърсиш *и правото на творчество, и силата за него*, в самия себе си...

Ренесансът не е в състояние да се отърси от идеята за *Бога*, но има силата да го отъждестви с *противопоставения му* в християнството *свят*. Със *света на човека*. Няма да открием много атеисти в този исторически период, но ще открием достатъчна доза антиклерикализъм, защото *Църквата* си е присвоила *правото върху смисъла* и е изградила *лабиринт от бариери* между човека и първата причина за ставащото. *Смирението* е твърде различно от *съпричастността*, от *правото на участие*. И някак си не е подходящо за една *търсеца своите творчески сили епоха*.

Когато *воюващи помежду си визии за реалността* удавят в своите битки *разбирането за истинност*, и нито една от тях не надделява над другата, единствената защита на мисленето срещу всички атакуващи го внушения е *критицизмът*⁴¹ – търсенето на

⁴⁰ Тази метафора, употребена за пръв път най-вероятно от Артър Едингтън, става популярна с изследванията на Райхенбах. Но, струва ми се, и тук, както обикновено, думите съдържат много повече от вложеното от автора. Вж. Райхенбах, Ханс, Направление времени. М., 1962; вж. също и Философия пространства и времени. М., 1985; Същата метафора използва и Стивън Хокинг като заглавие на деветата глава от „Кратка история на времето“ - <http://borislav.free.fr/mylib/texts/834/6#textstart>. При Хокинг всъщност се говори за три „стрели на времето“ – термодинамична, психологическа и космологична... Геометричният образ, с който (преди Хокинг) Ричард Файман илюстрира наложеното от Айнщайн разбиране за еднопосочността на времето в знаменитите си Лекции (Р. Файнман, Р. Лейтон, М. Сендс, „Файманови лекции по физика, т. 1, София, „Народна просвета“, 1970), не е стрела, а конус, или по-точно – два от конусите, които се образуват от пресичането на две прави. Струнните теории, които Хокинг цитира, водят към една много по-красива метафора – времето като „съвкупност от истории“...

⁴¹ Термините „скептицизъм“ и „критицизъм“ всъщност не са синоними... Критицизмът, като значимо социокултурно и културно-историческо явление е характерен за началото, а скептицизмът – за края на големите епохи в развитието на човешката култура... Скептицизмът, съществува и като специфично философско явление, като *гносеологическо и логико-методологическо* обосноваване на *правото на съмнение*, но и като *мисловна нагласа* – на силния, преодоляващ отправяните към него внушения, но и на слабия, привикнал да бъде лъган, перманентно очакващ следващата лъжа, интелект на отделния човек. Скептицизмът като *исторически значимо явление* се появява в края на големите културно-исторически епохи в развитието на човечеството, и играе ролята на равносметка и преоценка на направеното, на съмнение и в стойността на постигнатото, и в избраните пътища... В този си аспект той е своеобразен катарзис не „на“, а „от“ вярата... Критицизмът, напротив, и като методологическа нагласа, и като социокултурно явление е свързан най-вече с планираното бъдещо развитие, с проекцията напред във времето, с различаване на мястото, на което едно идващо време възнамерява да построи своя свят. Погледът на скептика е не само обусловен от опита, т.е., от миналото; но и насочен към него, той е една отбрана срещу познати от същото това минало мисловни фигури; при която оръжията на миналото се обръщат срещу него самото и срещу всички негови рецидиви и късни мутации; критичността на учения – от една проекция на мисълта върху бъдещето, и той воюва с други, конкуриращи неговата, проекции...

основанията, анализът на аргументите, *анализът на самите средства*, чрез които се предават *скритите под съобщенията послания, съдържащите се в посланията внушения...*

Да превърнеш в проблем произхода на знания, които не бъдат съмнение в никого. *Комуникацията има свой гносеологически аспект...*

Нещо повече – *гносеологическите проблеми на социално- и исторически значимата комуникация са първични спрямо всички проблеми на познанието*, с които *отделният индивид* се сблъсква при своето *формиране като личност*.

Да воюваш в съзнанието на другия, водейки в битка неговите съмнения и желаня, страхове и незнание; да раждаш конфликтите между тях и да чертаеш пътищата, по които те ще преминат...

„Война на световете“ е съществувала винаги, но тази война се води *първо* в съзнанието на хората и за съзнанието на хората, а всичко останало е само външен *израз* или нейна *метафора*. В този смисъл метафората на Бредбъри е по-силна, отколкото метафората на Уелс.⁴²

За Сигер Брабантски, Боеций Дакийски и останалите Парижки авероисти, например, Аристотел е символ на обновлението, на свободата на мисълта⁴³; за ранните Ренесансови мислители той е синоним на закостенялостта на църковното мислене, и *те не искат дори да чуват говора* на последователите му⁴⁴...

Обременеността с история, превърната в истории, а те самите – в митове за реалността, е можела да бъде преодоляна единствено чрез *съюза на привидно воюващите помежду си Опит*

⁴² Имам в предвид „Армагедон“ (<http://www.raybradbury.ru/library/story/48/20/1/>). За Уелс - едва ли е необходимо, но все пак: <http://www.litportal.ru/genre33/author785/read/page/1/book5380.html>. Що се отнася до самата идея да се потърсят измеренията на социокултурно и културно-исторически значимата комуникация в литературните жанрове – в промяната на тяхната значимост (или дори само в един от тях – в случая – в специфичната за индустриализма и прехода към информационно общество *sciens fiction*), то тя е заимствана от автори - структуралисти: вж. напр. работата на Мария Корти, Принципи на литературната комуникация, В: Семиотика, Между нещата и думите, С, 1991, с.225 – 262, разглеждаща именно проблема за динамиката на литературните жанрове, или Ролан Барт, анализиращ скритите в един текст от „Деянията на апостолите“ кодове на културата (Структурният анализ на разказа (По повод деяния X – XI) В: Ролан Барт, Въображението на знака, С, 1991, с. 409 -422), или Цветан Тодоров и неговата „Поетика“, (може да се намери в Структурализъм: „за“ и „против“, М, 1975, с.37 -113), или Юри Лотман – вж. напр. „За двата модела на комуникация в системата на културата“, В: Юрий Лотман, Култура и информация, С, 1992, с. 74 – 111, и т.н., и т.н. Тук позоваването, колкото и източника да бъдат посочени, си остава само една много, много ограничена, случайна извадка от действително съществуващото богатство на текстовете. Същото, впрочем е вярно и за повечето бележки под линия в студията. Но всеки опит да се изброи дори само най-значимото, би я превърнал в една (немлка по обем), библиография.

⁴³ Вж. напр. Ради Радев, Средновековна философия, С, 1994, с. 354-374 и Ради Радев, Средновековна философия / Антология, С, 1994, с. 400 - 461

⁴⁴ Вж. П. М. Бицили, Европейската култура и Ренесансът, Анупис, 1994, с. 66 и с.71

и Разум, и именно това правят в продължение на три века *модерните времена*, налагайки постепенно *авторитета на науката*⁴⁵.

Но модерните времена едва ли са били модерни за всички. И *авторитетът на науката*, и *масовата образованост*, и достъпните за всички продукти на *нови технологии* са късен резултат на тези столетия. Не даденост на обхванатото от тях време.⁴⁶

Ключовата дума за разбирането на *социалното пространство* е *раз-пространение* – изпълване на пространството. Разгъване на заложения *потенциал*, на установения – в началото само някъде, *социален порядък*, на кодирания в различни носители и по различен начин *информационен дубликат* на знанието, нормите, ценностите, дейността... - *технологииите*... На целия *начин на живот*.

Индустриализмът започва да ражда *епохата*, която ще го *наследи* едва когато успява да насити *географското пространство* със себе си и да го превърне в *социално пространство*. Когато става баналност, даденост. Когато сътвореното от него влиза в учебниците и се превръща в *норма за формирането на всяко следващо поколение*.

Тогава *линията на времето* се пречупва и тръгва в друга посока. Започват *експериментите* по търсене на новото, на различното. Започва *критиката на сътвореното*. Започва *времето*, наречено „*постмодерн*”...

В своята цялост *развитието* винаги е „*връщане към началото*”⁴⁷ и винаги е „*оттласкване*” от *съществуващия*

⁴⁵ В това оношение достатъчно показателно е дори самото заглавие на най-обемистото съчинение Френсис Бейкън - „Великото възстановяване на науките“, вж. Фрэнсис Бэкон, Сочинения в двух томах, М, 1978, том 1, М, 1977, с 55 - 552, също и отношението му към *наследената* от миналото наука, и към “призраците”, стоящи по пътя на човешкото познание и отклоняващи от истината, и дори създаваната от него индуктивна логика, действително тръгваща от опита, но в която Разумът има равно участие (вж. Нов органон, във: Фрэнсис Бэкон, Сочинения в двух томах, том 2, М, 1978, с. 7- 11 и с.18 -20. Виж също и метафизическите медитации на тръгналия по противоположния път на познание Декарт (Размишления за първата философия, В: Рене Декарт, Избрани философски произведения, С, 1978, с.307 - 455

⁴⁶ Това като че ли е някакво психологическо правило при историческите ретроспекции – особено ако не са правени от историци, специалисти по съответния исторически период. Ние оценяваме една епоха по нейния резултат, виждаме я през призмата на този резултат. Но именно защото е резултат, той се появява едва когато епохата вече е изчерпила творческите си възможности, когато вече е „предизвестена нейната смърт”. Понякога и още по-късно – когато “отдавна е мъртва, но още не го е научила...” А преди това нейното всекидневие се храни от рентите на миналото и само във въображението на характерните за тази епоха идеологии съществуват конструкциите, чието действително налагане ще ознаменува началото на нейния край, и чрез които обикновено я възприемаме.

⁴⁷ Измежду многото писания на тема „творчество“, за себе си аз откривам две ключови фрази, проникващи в самата същност на творчеството – именно откъм неговия дълбоко

фундамент; негова основа са вече **утвърдени, наложили себе си постижения**, а не **случайни, само проблеснали в историята на човешката култура, идеи...**

То винаги е **„връщане към началото“**, и **преосмисляне на началото**, но в действителност никога не започва от нулата, а винаги от границата на утвърденото... Там, където господства **стремежът да се заличи постигнатото**, да се забрави за него, имаме не развитие, а нещо съвършено различно – **непрестанен кръговрат, перманентно възпризвеждащ нищото** и никога не постигащ своето **„creatio ad nichilum“**...

Двадесети век разкри **гълбинните кодове на несъзнаваното** и разработи **технологии за манипулирането им**; коригира **етиката** си съобразно тях и откри **зависимостта от езиците**, на които говорим⁴⁸; подчерта още веднъж, че основна единица на човешката култура е **текстът**⁴⁹ и (вече осъзнато) го използва като **инструмент за деконструкция** на човешката психика. **Тайнството на познанието** бе заменено с **„общество на знанието“**, но **знанието** постави въпроса за своята **легитимация**.⁵⁰

Пътят през времето

Категориалната структура на всяка култура, **родените от нея** визии за реалността, норми и ценности; **специфичните, недобре осъзнавани и трудно изразими, ирационални** по самата си същност „светоусещания“; **възможните** за епохата и **доминиращи** през нея типове рационалност; отрицанието, с което тази култура трябва **„да се справи“** – и като **„пробие“** през специфичните му защити, и като преосмисли и интегрира в себе си неговата сила; отрицание, чрез което се е родила, и отрицание, раждано от самата нея, от невъзможността на онаследеното, на инертното да се справи с нейната новост – всичко това задава рамките, очертаващи **и**

личностен аспект: на Бахтин - „творчеството е отласкване от биографията на думите“ и на Айхенбаум - „творчеството е поставяне на себе си в отношение към времето“.

⁴⁸ Имам в предвид хипотезата на Сепир и Уорф, както и непрекънатото ѝ репликиране в продължение на десетилетия в най-разнообразни научни дисциплини – от антропология и културология през психология и лингвистика, до методология на науката... Сравнително кратко и разбираемо изложение вж. при Б.Л. Уорф, *Отношение норм поведения и мышления к языку, Новое в лингвистике. Вып. 1.* - М., 1960, може да се намери например на: <http://www.philology.ru/linguistics1/whorf-60.htm>

⁴⁹ „Така текстът, от една страна, уподобявайки се на културния макрокосмос, надхвърля собственото си значение и придобива черти на модел на културата, а от друга, той се уподобява на автономната личност, като проявява тенденция към самостоятелно поведение.“ - от „Семиотика на културата и понятието за текст“, В: Юрий Лотман, *Култура и информация*, С, 1992, с. 184

⁵⁰ Виж: Жан-Франсоа Лиотар, *Постмодерната ситуация*, <http://litclub.dir.bg/library/kritika/lyotard/postmoderne/index.htm>

спецификата на комуникацията – в цялата и пълнота, **и специфичното ѝ осмисляне...**

За Средновековието, например, разполагащо противопоставеното на Божията **Вечност време** на света в отрязъка между Сътворението и Апокалипсиса, и определило интенцията на човешката история чрез Грехопадението, всеки следващ исторически период е по-лош от предишния, и по-отдалечен от непосредственото общуване с Истината... Всеки следващ исторически период е ознаменуван със загуба на част от известната преди него Истина. Да бъде запазено **препредаваното към следващи поколения знание** – това като че ли е основната **насоченост на културно, исторически, социално значимата комуникация...**

Най-сакралният текст, този, в който всички истини вече са казани – Словото божие, Библията, е най-стар – и най-авторитетен. Огромен авторитет имат писанията на християнските отци от времето на Патристиката. Колкото по-късен е един текст, колкото по-близо е до времето на този, който го тълкува, толкова по-спорен е той. Всички истини идват от Бога. Никой не би могъл да изрече истина, която да не е **вече казана** в Библията.⁵¹

И все пак – да се пише е необходимо. Веднъж – за да се тълкуват божиие слова за тези, които не биха ги разбрали сами, и втори път – за да се възпроизвежда непрекъснато смисъла им. За да се изпълни с тях Пространството и за да бъдат изпратени те напред във Времето.

Комуникацията чрез текстове – а оттам и **основаното върху тях теоретизиране**, се превръща в **екзегетика** – в тълкуване. В тълкуване на смисъла: на думите и на предаваните чрез тях образи; на истини, норми и ценности... Непрекъснато „възкресяване” на **отмиваната от вълните на времето, изначално известна Истина**⁵²; припомнянето ѝ на **хора, родени много след първоначалното ѝ изричане...**⁵³

Но и комуникацията чрез образи, чрез текста, изразен в картините - **в иконите**, носи в себе си същия стремеж за съхраняване на автентичността, за препредаване към следващи поколения на веднъж вече явили се **образ**, и на полученото чрез него **откровение**, и на съдържащите се в него **значения**. Оттук и **каноничността**, и **иконическия**⁵⁴ характер на средновековното

⁵¹ По: Майоров, Г. Г. ..., Формирование средновековой философии, М, 1979 .

⁵² Вж. също Мишел Фуко, Генеалогия на модерността, С, 1992, с.13 и с.14 - неговата интерпретация на спецификата на коментара...

⁵³ По Майоров, Г. Г., Формирование средневековой философии, М, 1979, .

⁵⁴ Иконически – в значението, което терминът „иконически знаци” има в семиотиката, а не защото са рисували икони, разбира се. Във всекидневното говорене значението на думата

изкуство - текстовото (в най-тесния смисъл на думата)⁵⁵ разположение на детайлите на всяко отделно произведение.

Кой би предал по-вярно образа на един или друг християнски светец – този, който е негов съвременник, и може би го е виждал лично, или живеещия десетилетия, а може би и столетия по-късно? Веднъж нарисуваното изображение не бива да се променя – *канонът господства над творчеството*, а *човешкото* творчество не е предимство, а недостатък – то е *произвол, и лъжа, и незнание...*

Творчеството е привилегия на Бога, а човекът е твар, създание, продукт на това творчество и приоритет за него е съхраняването на дарените му по един или друг начин Истини.

Образът е само средство да бъде съобщено нещо, да бъде предадено определено послание; той не е ценност „по себе си” - образът се чете като записан с думи текст. Вдигнатата ръка на светеца означава едно, а отпуснатата – друго; предметът, който държи, има еднозначен прочит, както и всеки останал детайл от картината. Образи - знаци или по-скоро – съставен от знаците образ...⁵⁶

Но столетия по-късно този *начин на комуникиране* е разбираем само за медиавистите... А перфектните средновековни тълкувания на текстове са загубили всякакво значение, защото това, което тълкуват, е престанало да бъде ценност, освен за определени, затворени общности... *Послания, които вече не достигат до своя адресат.*

Пространство и информация

Всяка категория – или по-скоро начинът, по който тази категория се осмисля и използва, влияе върху формите на специфичната за времето комуникация по аналогичен начин. Например *пространството* – то е *място, което можем да подредим*, или *порядък, създаващ мястото*⁵⁷, но именно подреждането, порядъкът, който сме успели да видим, или да създадем и видим, определят начина, по който бива разбираана и използвана тази категория.

„икона” се усвоява чрез остензивни определения, не се търси етимологията му, и това го размива, прави го неопределено... За това и необходимостта от подобно уточнение.

⁵⁵ Вж. културологическото разбиране за текст при Лотман, напр. „Текст в текста“, в Юрий Лотман, Култура и информация, С, 1992, с. 189 -199, или в програмната му статия „За семиосферата“, в същото изд., с. 15 – 34

⁵⁶ Вж Майоров, Г. Г., Формирование средневековой философии, М, 1979, Най-добра представа за символизма на Средновековната култура впрочем дава не научно изследване, а романът на Умберто Еко „Името на розата”, С., 1993.

⁵⁷ Вж. напр. следният фрагмент от манифеста на Виенския кръг: „Ученията за абсолютното пространство и абсолютното време бяха преодоляни благодарение на теория на относителността; пространството и времето вече не се явяват абсолютни вместилища, а само подредени структури на елементарните процеси.“ - на: <http://www.rsuh.ru/article.html?id=2674>

Основните компоненти в *структурата на комуникацията* във всяка епоха повтарят структурата на универсалните за тази епоха моменти в разбирането и използването на *категорията „пространство“*. *Порядъкът на света*, такъв, какъвто го виждаме, *порядъкът*, който сме построили за себе си, е и *порядък на комуникацията*.

Едно чудесно изследване на Аверинцев⁵⁸ върху ранновизантийската поезика, например, показва как строго йерархичното по своя характер Средновековно *социално пространство* се проектира върху цялостното виждане за реалността и задава не само *йерархията на социалните роли* – които са и *позиции за комуникиране*, но и свързаната с тези позиции *символика*, и определяния от нея *ритуал*; показва, и как всичко това се пренася върху *структурата на поезията* на времето, и определя как стиховете ще изпълнят своята *поетическа* функция.⁵⁹

Културата на Ренесанса тотално променя комуникациите поне в няколко пункта. Може би най-важният от тях е отношението към източниците на информация. Осъществено движение *от единството към плурализма...* Разпадане на едно първоначално затворено в небесните сфери пространство⁶⁰ в хаоса на раждащи се

⁵⁸ Аверинцев, А. С. Поетика ранневизантийской литературы, М, 1977; вж. също и студията му „Символика раннего Средновековия“, в сб. „Семиотика и художественное творчество, М, 1977, с. 309 - 339

⁵⁹ Пак се налага да се разгранича от всекидневното значение на думата. Подобни разграничения са неизмеримо досадни, смешни за специалистите, но когато широко разпространената във всекидневието дума се състезава със същия по своето значение термин от езика на една или друга наука – състезава се за място в съзнането на този, който чете текста, обикновено думата от всекидневието успява да се наложи, та макар и заради значително по-честата си употреба. „Поетическа функция” - по начина, по който го разбира, Якобсон (вж. Якобсон, Роман, Лингвистика и поезика, в: Структурализм - „за“ и „против“, М, 1973, с.193-230) – като предаване на значения и смисли чрез структурата на текста. Вж. също „Поетика“-та на Цветан Тодоров, публикувана в същата книга – с. 37-113. Ако и да говори за литературни произведения, той все пак поставя акцента върху свойствата на литературния текст – говори за структурна поезика; изключва от нея психологическите и социологически тълкувания; обявява интерпретацията за „допълнителност“ към поезиката, не за органична част от нея; позовава се на Аристотел, който в своята поезика прави същото (вж. Аристотел, За поетическото изкуство, С, 1975), препраща към руските формалисти... И по същество цялото му изследване (както и всеки структурален анализ), е насочено към начина, по който се строи *структурата* на текста. Какво всъщност казваме, когато наричаме един текст „поетичен”? Вероятно, че той предава нещо много повече, отколкото съдържат в себе си основните значения на думите, или определяните не само от тях, но и от граматиката, и от логиката, значения на изреченията, в които те се слобяват. Предава го чрез структурата на речта – синтагматика, и чрез пластове значения на думите, скрити зад основните от тях. Чрез кодираната в тези пластове от значения, исторически наслоявана символика и т. н., Вж също разбирането на Славински (Янкуш Славинский, К теории поэтического языка, в същото изд., с. 256-276, и по-специално - с. 261.

⁶⁰ За средновековната представа за сътворения свят и особено – за небесните сфери, вж. напр. Гросетест, Роберт, „За едната форма на всички неща“, също и „За светлината или за началото на формите“, също и „Защо човекът е микрокосмос, всички В: Средновековни философи, Първа част, С,1994. Вж също и Жилсон, Етиен и Филотеус Бьонер, Християнската философия, С, 1994, с. 251 – 256 -(глава пета на втората част - „Средновековната картина на света“). Казаното по-нататък в текста на студията, поне по отношение на „разпадането на

нови звезди, на откривани все по-далечни Галактики... Столетия по-късно физиците ще пресътворят всичко това в теорията за големия взрив...

„Възкресяването” на цяла плеяда антични *автори* – същият този феномен, който застава ренесансовите мислители да възприемат своето време като връщане към Античността⁶¹, създава *възможност за идентифициране или оттласкване от позициите* на същите тези антични автори, за *преосмисляне* на техните визии за реалността, за *комуникация между различни визии за реалността*.

Вече не *еманация на висшето върху низшото*⁶² – формула, постулирана от неоплатониците – антихристияни, но реализирала се най-вече в Средновековното християнско мислене чрез стремежа всичко, ставащо в Света на човека да се разглежда като „образ и подобие Божие”⁶³, а все нови и нови центрове на силни, и слаби взаимодействия, непрекъснато променящи *топологията на социалното и мисловно пространство*, идейни центрове, влияещи и върху мисълта, и върху начините, по които я изразяват ренесансовите мислители...

Оттук и следващата промяна - *диалогът* наистина става диалог. *Позициите на спорещите* са еднакво силни, равноправни позиции.

Това вече не е разговор на проповядващия своите истини с питащия и после послушно съгласяващ се ученик, това е спор на хора с еднакво силен интелект и еднакво убедителни тези. И гласовете им също звучат с еднаква сила... Трапезата на постника е заменена от Ренесансово пиршество... От *възможността и необходимостта за избор* измежду многото блюда, като че ли внезапно появили се от нищото... *Проповедта е изместена от диалога*.

И *текстът* вече не е гарант за безспорната истинност на съобщаваното от него, а само исторически паметник и човешка креация, той подлежи на изследване, на тълкуване, на приемане и отхвърляне, на съмнение... Защото не е единствен по своя род и стоящите зад него авторитети са спорни. *Писаното слово губи сакралността си...*

единството”, е само *образ, разгъната метафора* на ставащото в *социалното пространство*, а използваната в тази метафора *представа за вселената*, естествено, е продукт на по-късни времена...

⁶¹ Вж. Григоров, Ат., Диагностика на историческото време, В: Икономически проблеми на република България в началото на XXI век, Юбилеен алманах, 2001, Академично издателство „Ценов”, Свищов, 2001 г., ISBN 954-23-0057-3(Т.11), с. 302-320;

⁶² Вж. Прокл, Первоосновы теологии, М, 1993, с. 17, &11: „Всичко съществуващо е манира от една причина, от първата.“

⁶³ Бонавентура, Пътеводител на ума към бога“, Bibliotheca hristiana, Ratio Theologica, С, 1991, с. 34

Посланието става независимо от материалния носител и „се състезава” за **ранга на своята авторитетност** наравно с всички други послания, изпълващи комуникационното пространство; **материалният носител** е престанал да бъде **интелектуална ценност** и изписаният върху пергамента **текст** вече не е **гарант за истинност; значението и смисълът** се отделят от препредаващата ги **форма** и влизат в конфронтация с всички останали значения и смисли, обменяни в това време и на това място...

Технологичната основа на описаното по-горе също е налице. Откритието на Гутенберг. **Книгопечатането**. Античните произведения, които Ренесансът припомня, са били съхранявани някъде. Невъзможно е за хилядолетие и половина да не се появят визии, твърде различни от ортодоксалните. Но и едните, и другите никога не биха могли да получат тази значимост, която **масовото раз-пространение чрез книгата** им осигурява.

Нови, алтернативни средства, форми и канали за разпространяването на информацията. Това може би е един от **ключовете** за разбирането на **комуникационния механизъм** на смяната на епохи в човешката култура⁶⁴.

Истинското **запазване на информацията** не е в устойчивостта на нейния материален носител, а в нейното **раз-пространение**⁶⁵ – в **изпълването на социалното пространство** с нея; в непрекъснатото ѝ репликиране. В това е и нейната **власт**.⁶⁶ **Способността** ѝ да превръща **случайното в необходимост**. Пустотата - в пространство. Хаоса – в свят. А света – в свой образ и подобие...

⁶⁴ За зависимостта между развитието на културата и средствата, формите и каналите за комуникация, вж напр. Боров, В. Ю. и Коваленко, А. В., Култура и масова комуникация, М, 1986

⁶⁵ Всички знаят десетте божии заповеди, никой – къде са каменните плочи, върху които Мойсей ги донася на евреите... Съхранението им се дължи на многократното им повтаряне, записване, преписване – не на камъка...

⁶⁶ Превратната, извратена форма на всичко това е залегнала в основата на този тип съзнателно провъзгласяване на социална хистерия, който наричаме “пропаганда”. Именно тази психопатична форма на самовъзпроизвеждаща се ретикуларна комуникация изразява и вписващата се в контекста единствено на едно също толкова извратено мислене, знаменитата **комунистическа** фраза на Гьобелс за повторената сто пъти лъжа, която се превръща в истина... Тук превратността, извратеността е най-вече в това, че налаганата по този начин информация не създава, а разрушава дълго и трудно формираща се, изстрадан през цялата човешка история, дължаща се на развиващата се нравственост, порядък на отношенията между хората. Многообразието на една истинска **негентропия** – все по-сложният **порядък на развитието**, се заменя с повтарящите се фигури на арабеска, с водещата към еднаквостта на мъртвото - **структурна ентропия**. Ние можем да наричаме “морал” или “нравственост” всяка съвкупност от написани правила, регулиращи живота на една или друга човешка общност, да говорим за различни типове морал или нравственост, но истинската, общочовешка Нравственост, истинският Морал е резултат от мъчителна селекция от перспективните компоненти на всички подобни “нравствености”. И той има изключително сложна, противостояща на еднородността, структура...

Още преписването на книги в средновековните скрипториуми⁶⁷ изпълнява тази роля. Но то няма същите възможности както книгопечатането. *Печатарската машина* на Гутенберг е камбаната, оповестила смъртта на *скрипториумите*.

Столетия по-късно тази история ще се повтори. *Електронните носители* ще оповестят смъртта на *книгопечатането*. Но *смъртта на материалния носител не е смърт на текста...*

Самсара, метемпсихоза, реинкарнация действително съществува. Поне за тази част от човешката душа, която е била въплътена в текстове... Разказът за която *пътува свободно в пространството и времето, търсейки новото тяло...*

Текстът не умира и в информационното общество. Той само реализира една изначално носена в него потенция⁶⁸ – превръща се в *хипертекст*, в обединено чрез перманентни преходи единно пространство на знаците... Поглъща цветовете и звуците - завръщане към времето, когато *словото е имало свой ритъм и е съпровождало музиката*, поглъща и цялото *богатство от движения*, с които социалното е способно да го дари, атакувайки *всички сетива едновременно*. Фрагментира и размесва родената така мултимедия, за да я превърне в клип; въвежда в нея колизии, фабули и интриги, чиято сложност е резултат от развитието на музиката, на поезията и танца, на романа и театъра...

Говорейки за времето на Ренесанса, несъмнено трябва да отбележим и постепенното *изместване на латинския* – тогавашния *език на културата*, от *езиците на престолюдието* – от *говоримите* италиански, немски, френски и т.н. езици.⁶⁹ Защото те не кодифицират смисъла и значението на раз-пространяваната в обществото информация по същия начин като латинския и *тласкат въображението в друга посока...* Мисълта е преминала в нови *езикови пространства*, и не е същата.

⁶⁷ Вж. Еко, Умберто, „Името на розата”, С., 1993

⁶⁸ Наред със *социалното пространство* – пространството на отношенията между хората, живеещи в границите на определена култура, непрекъснато пресътворяващи тази култура, може би трябва да се анализира и *знаковото пространство* на последната – кореспондиращите една с друга, репрезентирани се една друга, взаимно прекодираните *системи информация*, предавана чрез имащите също своя сожна йерархия *знакови системи*. Но за “пласирането” на тази идея в обществото всъщност допринесоха достатъчно правените от няколко поколения учени *структурални изследвания...*

⁶⁹ Средновековието е вече на път да се превърне в спомен, а хроникьорът на Кортес, например, се извинява в началото на книгата си, че не е „латино”, т.е., човек, говорещ на латински – общият език на хората, владеещи високата култура - вж.: Бернал Диас дел Кастильо, Истинската история за завоюването на Нова Испания, 1979, Г. Бакалов, Варна, с. 15.

Смяната на езика, *бягството в света на други значения и смисли*, задаващи *друго светоусещане*, по същество е *разкъсване на комуникацията*, прекратяване на *предавани чрез езика внушения*.

Бих искал да кажа, че точно това е станало при прехода от латинския към „народните езици”, но то няма да бъде вярно. Защо езикът на високата ученост, на високата култура – латинския, и езиците на простолудието са били говорени от различни хора по време на цялото Средновековие. Тук по-скоро налице е нещо друго – *изтласкване на езиковото (и социално) пространство на културата, чието време вече изтича, от езиковото (и социално) пространство на култура, едва започваща своя възход*.

И нещо, което е до такава степен впечатляващо, че подчертаването му се е превърнало в неизменен атрибут на всяко говорене за Ренесанса – *перспективата*. Тук важно е дори не толкова това, че *пространството става триизмерно*, колкото самата *перспектива*.

От затворения, заключен в небесните сфери, лесен за описване и *двуизмерно* изобразяване Космос, към една разкриваща се в далечината безкрайност. Мамещото погледа, мисълта и въображението място, където небето и земята *привидно* се сливат. И което, с приближаването към него, ще се отдалечава непрекъснато.

Защото всъщност не съществува – то е само *покана пътят да продължи*. Езикова тлампа, трюизмът „нови хоризонти” има свой реален корелат и във физическото, и в мисловното пространство. А *безкрайността на пространството* тук е *безкрайност и на времето* – изчезва точката, отбелязваща неговата граница с Вечността. Точката на страха.

Да се изгуби *страхът за изтичащото време, страхът от обгръщата го Вечност* – това има далеко отиващи последици и за мисленето, и за отношението към преподаваната в пространството и времето информация. Това означава *очакване на новото и преобръщане на смисъла*.

Едно съществуване, обагрено от мисълта за *разпадането на истината*, се разтваря в света на сенките и се превръща в спомен. На мястото на изгубеното старо идва *новото* – а то е *повече и поне също толкова истинско...*

„Ренесансовият” Данте всъщност финализира една изчерпила своето време парадигма на етически норми и ценности. Ренесансови са образността и езикът, не темата... Никога преди това *средновековната есхатология* не е постигала толкова силна

образност и толкова изчистено осмисляне на грехове, пороци и добродетели, колкото в „Божествена комедия“⁷⁰...

Но някак си нито при Рабле⁷¹, нито при Бокачо⁷² или Чосър⁷³ откриваме същия страх от настъпващи след смъртта последици от грешни постъпки. Заедно с края на пространството е изчезнал и краят на времето и ставащото след смъртта е останало скрито *далеко зад хоризонта на осмислян по нов начин човешки живот*. И (поне за момент) *есхатологията се е разпаднала...*

Социално значимата комуникация през Ренесанса търпи още една *съществена промяна* – в *темите, по които може да се говори...* И може би още една – в това, *как се говори...* А това означава и промяна в *пространството на текста*. Означава и *смяна на апрайзорите*, и друг *формат*⁷⁴, чрез който се препредават послания и внушения, и друго *форматиране на оценките* за ставащото, и премахване на съществуващи повече от хилядолетие *табута и норми*. Означава и *десакрализация* на изнесени извън достъпното на хората пространство и време *авторитети...*

Пространството не се завладява, а *конструира*⁷⁵ – чрез създаването на определен *порядък*, на определени *институционални структури*, на определена *система от отношения* – *икономически, политически, административни*.

Система от отношения, превръщаща го от *външно, географско*, във *вътрешно, социално пространство*, система, невъзможна без формирането на понякога разнородна, но винаги *цялостна*, имаща своя комуникационна структура, *култура*.

⁷⁰ Алигиери, Данте, Божествена комедия, С, 1975.

⁷¹ Рабле, Франсоа, Гаргантюа и Пантагрюел, т. I и т. II, С 1982 г.

⁷² Бокачо, Джовани, Декамерон, С, 1980.

⁷³ Чосър, Джефри, Кентърберийски разкази, [Анубис](#), ISBN: 99548517029.

⁷⁴ В технологизираното ни до крайност Съвремие под *“формат”* по отношение на *предаваната информация* се разбира *начинът, по който е кодирана* – в avi, или в jpg, или в mp3, или в doc, txt и т.н. По отношение на конкретния текст освен начина на кодиране (txt, doc, gif и т.н.) се разбира и размерът на въображаемия лист хартия, върху който този текст е разположен. Под *“форматиране”* - начина на подравняване (вляво, вдясно, в центъра, равномерно), подчертаването, удебеляването, накланянето на шрифта и т. н., *на едни, или напротив, други думи* – в зависимост от смисловия, логически или интонационен акцент, който искаме да поставим. Но когато оставаме в рамките на *едно предшестващо съвремие ни гонворене за текста*, ние казваме, че той е написан *“под формата”* на есе, къс разказ, повест, роман и т. н. *“Форма”* е *категория* и като всяка категория тя *произвежда потенциално-безкрайни редици от понятия*, всяко от които се стреми да я обхване от определен ъгъл; да предпредстави един или друг неин аспект... В този смисъл, в рамките на едно “първо приближение” към истината, *“формат”* е най-вече *жанра*, в който съответното *съобщение*, скритото в него *послание*, насоченото чрез посланието *внушение* са представени... Но “жанр” в случая не е единственото *производно от “форма” понятие* и “вместването” на всичко, споменато по-горе във *формата на определен жанр* не изчерпва *форматирането на текста...*

⁷⁵ Вж. в това отношение изключително интересният откъс от „Надзор и наказание“ на Фуко, в: Мишел Фуко, Време и пространство на покорното тяло, Критика и хуманизъм, Формална рационалност и социално време, март, 1991, с. 67 - 96.

Структурата на комуникацията не следва, а сътворява структурата на социалното пространство.

До налагането на масмедийните канали, по които информацията пътува през обществото, могат да бъдат обозначени с две думи: **социални отношения**. **Социалните отношения** са резултат и форма на **социалните взаимодействия**,⁷⁶ а всяко социално взаимодействие започва, съдържа в себе си и завършва с обмен на информация.

Масмедийните променят това. Те **разтварят в себе си** социалните отношения и ги преобразуват. Основополагаща за обществото информация намира други пътища, търпи други интерпретации, подчинява се на друг тип контрол. **Властта на медиите е власт върху социалните отношения**. А с това самото – и върху осъществяваната в рамките на последните **комуникация**, и върху обусловеното от нея **немислене**.

Послеслов:

„Съвремие“ аз наричам **времето, което се движи с мен и съизмерва всички аспекти на битието ми**. Пълнотата на осъзнаването му определя и пълнотата на взаимопроникване между мен, и културата, в чиито граници съществувам, способността да дефинирам ставащото; способността да предусещам промените...

Защото аз съм в средата на времето...

Част от движещото се с мен време се е родило заедно с мен или след мен, но част от него идва от дълбините на историята и вероятно ще продължава своя път дълго след като скоро роденото е изчезнало дори и от спомена. Времето не е еднородно – снопчета нишки с различна дължина създават неговата конструкция; всяка нишка носи история, родена от нещо, или от някого, и когато ги проследявам, откривам, че дори и посоката им не е една и съща... Това, което позволява да ги обединя под общото име, е фактът, че се сливат в точката на моето съществуване...

В психологически план „усещането“, което доминира съществуването **именно в настоящия исторически период**, е „усещане“ за **процесуалност**, за **динамика**, **не** за **неизменност на битието**. И за хората, останали извън тази процесуалност, изключеността от ставащото носи не сигурност, а безнадеждност. Вихърът, който непрекъснато преобръща живота на едни и изхвърля други от истинския живот на обществото, определяме с общото име „глобализация“.

---

⁷⁶ Те сътворяват своята форма и остават затворени в нея. А формата като многообразие от структури, като възможност за структура, ограничава затвореното в нея възможно многообразие от конкретни взаимодействия.

Но *глобализацията* е само *процес*, не *продуктът*, в който *този процес кристализира непрекъснато*, тя е *повърхност*, зад която стои формирането на нова култура – *културата на информационното общество*, „усетена” в своето различие първоначално като „*постмодерн*”.

Тази култура има *своя категориална структура*, прекодираща и *смисъла*, и *значимостта* на акумулираните до нея *знания*, задаваща нови *норми*, и *ценности*, *преоценяваща* всичко направено в науката, подчиняваща дейността на изследователя на нови, по-различни *критерии*... И това, което най-вече има отношение към този текст – *търсеца други изразни средства за предаване на генерираното знание*. Средства, техническата и технологична основа за които е налице.

Смяната в кодовете на културата обаче не прекратява автоматично *набралите инерция и превърнали се в рутинна дейност изследвания, обслужващи време, което вече си е отишло*. Тези изследвания се опират на много по-мощни – дори само по своя обем, знания, на многократно по-добре проверени относно своята надеждност мисловни структури, на вече получени и оползотворени от технологиите визии за реалността...⁷⁷ Те *преразказват по свой начин идеите на всяко различно от тях мислене и излъчват авторитетност*...⁷⁸

Съществува *перманентна „размяна на реплики”* между *масовата култура* на всяко общество и родената от него *наука*, при която размяна *и най-трудното знание*, достигнато от науката, бива *прекодирано от езика на всекидневието* и става *част от скритото зад този език мислене* – не веднага, понякога с огромно закъснение, и никога не изцяло, и никога не съвсем точно... Но именно подобно прекодиране осигурява *социалната поддръжка*⁷⁹

⁷⁷ Казаното в това изречение, разбира се, е само много съкратен преразказ на великолепното изложение на проблема, което Пол Файерабенд прави в „Срещу метода” - вж. напр. с. 51-54, 77 -85, 94 -105, 178, 219 и т. н.

⁷⁸ Ср. Файерабендовите „Срещу метода”, С, 1996, с.63, 323 и т. н. Наука в свободном обществе, В: Пол Фейерабенд, Избранные труды по методологии науки, М, 1986, с. 427 – 523 и т. н..В последната, сравнявайки съвременната наука с политиката, твърдейки, че не от перспективността на научните изследвания, а от нагласите на обществото се определя, кои от изследванията ще бъдат насърчени и финансирани, и кои – отхвърлени... Но Файерабенд, впрочем, не открива и аргументи в полза на науката, при сравняването ѝ с различни от нея „рационалности” – поне по отношение на способността ѝ да бъде карта на действително съществуващото, по-вярна от всички останали карти...

⁷⁹ За Лиотар, например, това е въпрос за *„легитимация на знанието”*, и въпрос на *„социалната връзка”*, но той обвързва и едното, и другото най-вече с *институционалната поддръжка на „системата”*, т.е., с поддръжката *властта* и *парите*, не толкова с *разтварянето* му в *културата на всекидневието*, с *преобразуването* на тази култура – поне до степен, при която заниманията на дискурсивните по своя характер научни общности да не са изцяло лишени от смисъл за нея.... Вж. <http://litclub.dir.bg/library/kritika/lyotard/postmoderne/index.htm> - Лиотар, Жан-Франсоа,

на един или друг тип научни изследвания – независимо от техния ефект върху технологиите, защото е *свързано не с ползата, а със смисъла...*⁸⁰

При смяна на култури посланията на науката – такава, каквато я помни миналото, не биват чувани и кодовете за разбирането им „не са налице”. Понякога бива използван нейният отиващ си вече авторитет, понякога вместо нея биват слушани нейните имитации, но истинските ѝ послания – ако все още е в състояние да ги отправи, не достигат под никаква форма и в никакво време до всекидневието...

Постмодерната ситуация, Файерабенд осмисля същото през призмата на “традиции”, “практики”, “идеология”, вж. В: Фейерабенд, Пол, Избранные труды по методологии науки, М, 1986.

⁸⁰ Върху не винаги адекватния, субективен, „политически” характер на тази поддръжка рефлектира Файерабенд в „Срещу метода”, с., 1996 и в „Наука в свободном обществе“, В: Пол Фейерабенд, Избранные труды по методологии науки, М, 1986, с. 427 - 523.